

Reštrukturalizácia poľnohospodárstva a jej dosah na krajinu

Na Slovensku, kde na jedného obyvateľa pripadá iba 0,46 ha poľnohospodárskej a 0,29 ha ornej pôdy, má naše poľnohospodárstvo ťažkú úlohu vyrábať prvotné suroviny na zabezpečenie dostatku základných potravín. Bez určitých zásahov a energetických vkladov to nemožno uskutočniť, čo býva často zdrojom pochybností o nezávadnosti výroby. Dlhoročné výsledky poľnohospodárskeho výskumu však dokazujú, že primerané a dobre kontrolované vstupy, najmä hnojenie, pôsobia nielen na kvantitu, ale aj na kvalitu priaznivo. Pravda, za predpokladu dodržiavania podmienok náležitého kolobehu organických a minerálnych látok v agroekosystémoch.

Ekosystémovo chápané poľnohospodárstvo, rovnako ako lesníctvo a vodohospodárstvo, plní nielen produkčné funkcie (suroviny pre výrobu potravín), ale udržiava na viac ako polovici územia biologické štruktúry, usmerňuje kolobeh živých i neživých zložiek v prírode, a tým plní aj mimoprodukčné funkcie v krajine.

Pri tvorbe metodických postupov reštrukturalizácie poľnohospodárstva sme chceli predovšetkým v plnej šírke zdôrazniť zosúladenie jeho produkčných a mimoprodukčných funkcií.

V prvom rade sme si ujasnili vzťah vlastníckych pomerov k pôde a z nich vyplývajúcich zmien vo výrobných štruktúrach. Napriek určitým predstavám o rozdrobení pôdnej držby a vytváraní rodinných fariem sa ukázalo, že prevažne zotrvali spoločné formy hospodárenia, i keď sčasti rozdelením násilne integrovaných podnikov na pôvodné menšie hospodárstva. To je už samo o sebe predpokladom priblíženia sa manažérov k pôde, čo sa vo veľkovýrobe temer úplne vytratilo.

Problém, do akej miery vyrábať doma či dovážať z poľnohospodársky vyspelého zahraničia, vyriešil sa obmedzením devízového krytia a potrebou zachovať náležité osídlenie aj v marginálnych podmienkach v prospech domáceho poľnohospodárstva prinajmenšom na úrovni tzv. prahu potravinovej dostatčnosti.

Z hľadiska východiskových postavení treba ešte pripomenúť, že v začiatkoch sa v rezorte vypracovalo niekoľko všeobecných koncepcií, ktorým chýbali regionálne pohľady. Preto sme pri našich úvahách vychádzali hneď od počiatku z regionálnych problémov. Za základnú jednotku sme prijali pôdno-ekologický región (83 PER) ako ho charakterizuje Výskumný ústav pôdnej úrodnosti v Bratislave.

Princípy reštrukturalizácie

Najdôležitejšou zásadou pre zmeny štruktúry poľnohospodárskej výroby je dôrazná ekologizácia, ktorá by sa mala odraziť vo vytváraní agroekosystémov s väčšou autoreguláciou. Viedlo to predovšetkým k zmenám v štruktúrach rastlinnej výroby.

Environmentálne požiadavky sa zvýraznili najmä tým, že popri produkčných funkciách sa zohľadňujú aj mimoprodukč-

né funkcie agroekosystémov. Z toho vyplynula potreba usmeriť energetické vstupy a ich úroveň optimalizáciou až minimalizáciou a uplatňovať energeticky menej náročné technológie. Keď sme však brali do úvahy už vložené investície do pôdy, vyšli nám tri stupne intenzity:

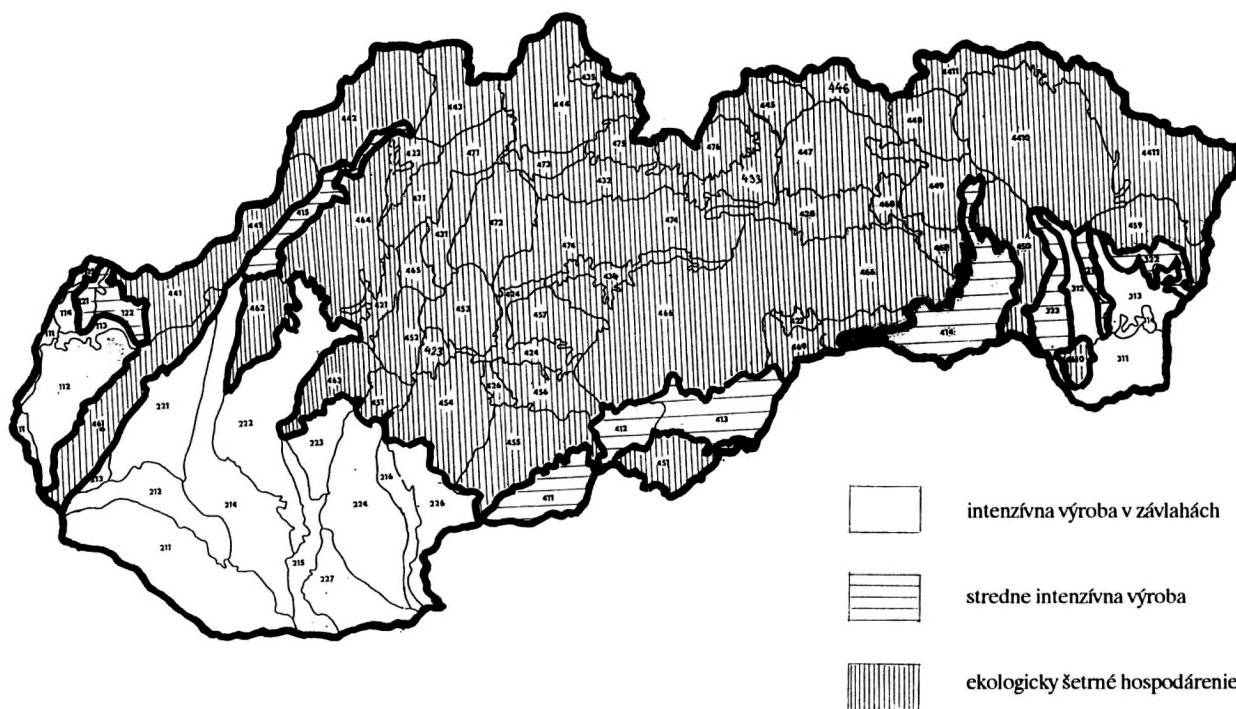
- **intenzívna rastlinná výroba** v závlahových podmienkach nížin a pahorkatín pri zohľadňovaní environmentálnych kritérií,
- **stredne intenzívna rastlinná výroba** s určitým obmedzením vstupov v ostatných nížinách, pahorkatinách a kotlinách nižšieho stupňa,
- **ekologicky šetrné hospodárenie** so zvýraznením mimoprodukčných funkcií rastlinnej výroby v kotlinách stredného a vyššieho stupňa, vrchovinách a pohoriach, teda v podhorských a horských regiónoch.

Prvou úlohou bolo stanoviť produkčný potenciál územia ako celku i jeho regiónov v zmysle týchto princípov. V ďalšom riešení sa zohľadnia obmedzenia, vyplývajúce z emisnej situácie, stanovia sa vhodné technológie, vyjadri ekonomická efektívnosť jednotlivých regiónov i podmienky trhu potravín. Výsledné hodnotenie by potom malo vyústiť návrhmi na novú agrárnu politiku v smere k decíznej sfére, v smere k výrobcovi odporúčaniami na konkrétne usporiadanie poľnohospodárskej a lesopoľnohospodárskej krajiny a na vhodné technologické i ekonomické postupy.

Vzťah nových štruktúr rastlinnej výroby k možným zmenám v ekológii krajiny

Po ročnej činnosti sme stihli dopracovať nové štruktúry rastlinnej výroby, jej produkčné možnosti a na základe krmovinej situácie orientačne rozmiestniť stavy prežúvavých hospodárskych zvierat a vyčíslili zdroje zrnín pre monogastrické skupiny zvierat. Nás však zaujíma vzťah nových rastlinných štruktúr k možným zmenám v ekológii krajiny. Naznačíme ho vo všetkých troch navrhovaných stupňoch intenzity.

• *V závlahových regiónoch* sa majú uplatniť predovšetkým plodiny najlepšie reagujúce na závlahový režim. Ráz krajiny čiastočne zmenia vyššie výmery viacročných krmovín (18 % - 22 % OP), reprezentované najmä lucernou, ale aj ďatelni-

Návrh rozdelenia pôdno-ekologických regiónov do stupňov intenzity rastlinnej výroby (Výskumný ústav pôdnej úrodnosti Bratislava, 1993)

notrávami. Svojím hustým zápojom a zeleňou v priebehu celého vegetačného obdobia prispievajú k obmedzeniu veternej erózie a k zvyšovaniu organickej hmoty v pôde. Osobitné postavenie budú mať dočasné pasienkové porasty pre dojnice v blízkosti stredísk živočíšnej výroby i pre jalovice aj na vzdialenejších lokalitách. Predpokladá sa, že pri dostatku tepla a pravidelnej závlaha poskytnú pašu na 190-200 dní, čím sa mechanizácia a transport obmedzia iba na vytvorenie zimných zásob (na 165-175 dní). Znamená to úsporu energie, ale aj zefektívnenie výroby mlieka a vlastného odchovu dobytka. Táto preorientácia by sa dala uskutočniť v priebehu dvoch-troch rokov.

V záujme zvýšenia výroby ovocia by sa mali o niečo rozšíriť sady teplomilných ovocnín i vinohrady s väčším zameraním na stolové odrody. Ekologická hodnota týchto kultúr sa zvýši zatrávením vhodnými trávami, pravda takými, aby nepriaznivo neovplyvňovali hlavnú produkciu. Je to súčasne príspevok k boju proti erózii.

Z tohto hľadiska bude mať význam i znižovanie výmery jednotlivých honov, ale aj vysádzanie stromoradií s vysokou i kríkovou zeleňou pri okrajoch poľných ciest.

- *V nezávlahových podmienkach nížin a pahorkatín* budú viacročné krmoviny splňať aj ochrannú funkciu nielen proti erózii veternej, ale aj vodnej. Bude sa väčšmi meniť ich druhové zloženie s ohľadom na pestrejšie podmienky a potrebu nahrádzať závlahu suchovzdornejším sortimentom. Dočasné pasienkové porasty sa obmedzia na menšie závlahové systémy.

V tejto oblasti možno predpokladať rozšírenie ovocinárstva, pričom rovnako dôležitým zásahom bude zatrávenie sádov.

Menšie private hospodárstva a väčšie výmery záhumienok vytvoria okolo obcí pásmo pestrých erózií obmedzujúcich stabilitu územia väčšie výmery lúk a pasienkov, ktoré budú popri krmovinách dostatočnou základňou pre chov dobytka a oviec. Preto tu vychádza najvyššie zaťaženie pôdy prežúvavcami.

- Najväčšie štrukturálne zmeny sa dotýkajú *podhorských a horských regiónov*, kde bývalé direktívne riadenie najviac deformovalo poľnohospodársku výrobu. Na tomto území s veľkoplošnými chránenými a vodohospodárskymi oblasťami sa výroba usmerňovala viac proklamatívne. Prechádzame tu celoplošne na ekologicky šetrné hospodárenie, aby sme zvýraznili prírodný charakter územia a mimoprodukčné funkcie poľnohospodárstva. Vylúčili sme pri tom všetky teórie útlmu, pretože neriešia kolobeh látok v ekosystémoch a neberú do úvahy potrebu zachovania náležitého osídlenia, ktoré práve umožňuje zabezpečovať údržbu i ochranu krajiny.

Prvoradou úlohou bolo znova riešiť protieróznou ochranu pôdy. Postupuje sa tak, že všetky plochy veľmi silne ohrozené eróziou sa začínajú zatrávnovať a preraďovať do kultúry lúk. Zanedbané pasienky zarastené lesným náletom sa z výmery poľnohospodárskej pôdy odpisujú. Vo väčšine regiónov to dost zmení štruktúru pôdneho fondu.

No ani ostatok ornej pôdy neostáva bez povšimnutia. Tvrdšie klimatické podmienky obmedzujú počet vhodných plodín, a preto sa aj počet honov v osevných postupoch zmenší na 6-7. Na dvoch z nich, t. j. na 28-32 %, sa počítá s viacročnými krmovinami (tu ďatelinotravnými mieškami), ktoré navyše rozšíria zelené plochy v krajine. Silážnu kukuricu pre jej

zvýšený erózný účinok na svahoch v týchto podmienkach vylučujeme zo sortimentu poľných krmovín a nahrádzame ju tzv. silážnymi trávami, ktoré tak rozšíria plochu protierózne pôsobiacich krmovín na 36–40 %. Ak k tomu prirátame výsev obilnín, strukovín a krmovín technológiou bez orby, vytvárame prostredie, ktoré nielen výrazne obmedzí vodnú eróziu, ale aj zvýši retenčnú schopnosť územia. Postupne sa tým zlepšia vodohospodárske pomery aj v nižšie položených regiónoch.

Dostatok kosných plôch na lúkach a krmovín pestovaných na ornej pôde prispeje k úplnému uspokojeniu potreby objemových krmovín v dlhom (200-210 dňovom) zimnom období, čo sa dosiaľ nedarilo. Umožní to aj obmedziť intenzitu na pasienkoch a dopásať všetky nekositelné mláďe na trvalých i dočasných trávnych porastoch. Tým sa dá aspoň sčasti eliminovať letná rastová depresia na extenzívnych pasienkoch, najmä v suchých rokoch.

Prirodzene, rozšírená krmovínová základňa sa bude využívať pre chov dobytka a oviec, tak ako sa to robí vo všetkých horských oblastiach Európy. Živočišne produkty sa stanú hlavným zdrojom príjmov poľnohospodárov. Pravda, náročnejšia bude organizácia zberu krmovín a realizácia racionálneho pasienkového využitia všetkých plôch. Bude treba zanechať tradičné pasienkárstvo, zdôrazňovať hygienické opatrenia pri pasení a rovnomerne využívať celý priestor s výhodami veľkej di-

verzity porastov. V tom je program pre podhorské a horské regióny postavený dosť náročne.

Poľnohospodárstvo prežíva v súčasnosti veľmi ťažké obdobie. Taká rozsiahla reštrukturalizácia sa bude môcť uskutočňovať iba postupne. Nemalé problémy s ňou súvisiace bude musieť riešiť samo. Bolo by však dobre, keby sa aspoň s časťou, týkajúcou sa zvyšovania ekologickej stability agroekosystémov, oboznámili a našli pre ňu porozumenie aj ochrancovia prírody a odborníci z oblasti krajinskej ekológie a environmentalistiky. Pomohlo by to pri presadzovaní nových prvkov do agrárnej politiky a jej regulatívnych systémov.

Literatúra

- Capillon, A., 1989: Grassland Systems Approaches. INRA, Versailles, 16, 218 pp.
- Krajčovič, V. a kol., 1991: Možnosti rozvoja poľnohospodárstva v horských regiónoch SR. Štúdia VÚLP B. Bystrica, 81 pp.
- Krajčovič, V. a kol., 1993: Reštrukturalizácia rastlinnej výroby Slovenska v trhových podmienkach. Predbežná správa grantovej úlohy MP SR, 17 pp.
- Martiš, M., 1992: Ekologické dimenze útlumového programu v zeméďelství. Studie pro potřebu FVŽP Praha, 57 pp.

